

نبایدهای فقهی رسانه با تأکید بر آیات و روایات

نویسنده: قاسم علیزاده (راشدی)^۱

استاد راهنما: حجه الاسلام دکتر محمود رضا محمد دوست^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۰۷

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۲۹

چکیده

رسانه امروزه به یک ابزار قدرتمند و تحول‌آفرین در سطح جهانی تبدیل شده است، که با پیشرفت تکنولوژی و به کارگیری فناوری های نوین در این زمینه باعث سهولت های زیادی در امر ارتقاء بخشی سطح معلومات علمی سیاسی اجتماعی فرهنگی اقتصادی جامعه بشری شده است و تاثیرگذاری این موضوع در عرصه زندگی انسان ها بیشتر خود نمایی می کند که شاید بدیلی برایش قابل تصور نیست. اما این شاهکار زاییده ذهن بشر با تمام محسنات و ظواهر جذابی که دارد، زوایای نامطلوب و پنهانی هم دارد که باید کشف نموده و مدیریت کرد تا از همه لحاظ در خدمت کمال و شکوفایی عقلی بشر و ابزار برای پیشرفت جامعه در عرصه های مختلف باشد. از این رو دین اسلام که کامل ترین دین الهی است، خود را پاسخگوی هر موضوع نوظهوری در زندگی بشر می داند و فقهای مسلمان در برابر ظرفیت و فرصت استثنائی رسانه با استفاده از قرآن و روایات به استنباط احکام مکلفین پرداخته و کارآمدی رسانه را در چهار چوب عمل به دستورات شرع مقدس اسلام دانسته اند، که از رهگذر عمل به آن، سعادت و کمال ارزش های اخلاقی و فرهنگی جامعه بشریت تضمین خواهد گردید.

واژگان کلیدی: فقه رسانه، اخلاق رسانه، شایعات، تحریف، تبیین

۱. دانشجوی کارشناسی فقه اسلامی، گروه فقه اسلامی، دانشگاه مجازی المصطفی (ع)، قم، ایران.

۲. مدرس دانشگاه مجازی المصطفی (ص)

مقدمه

موجودیت رسانه به سال‌های اولیه حیات بشر نسبت داده می‌شود، چون که بشر یک موجود اجتماعی است و در زندگی جمعی، همواره نیاز به تبادل نظر و اطلاعات برای رفع نیازها وجود دارد. از این رو در زمان‌های گذشته، انسان‌هایی همچون جارچی که خبر را به دیگران می‌رساندند و یا مبلغانی که پیام دین را به مردم آموزش می‌دادند، حکم رسانه را داشته و رسانه آن زمان عموماً به صورت شنیداری بوده، اخبار پیام‌ها و... به وسیله افراد به یکدیگر منتقل می‌شده، و عاظ نیز به عنوان نوعی رسانه جمعی عمل می‌کردند. امروزه رسانه به یکی از کلیدی‌ترین ابزار زندگی بشر تبدیل شده است، که با در دست داشتن این وسیله بسیاری از آرزوهای دور از دسترس، به واقعیت تبدیل شده و زندگی در کنار آن لذت‌بخش‌تر شده است. انسانها با ابزارآلات مختلف رسانه مانند روزنامه، رادیو، تلویزیون و اینترنت؛ در کوتاه‌ترین زمان به راحتی یک مطلبی را در بالاترین سطح جهانی منتقل می‌کنند، اما در کنار لذت‌ها و پیشرفت‌هایی که این وسیله برای بشر به ارمغان آورده است، مسائل و مشکلات حتی خطراتی هم به وجود آورده که بابرنامه ریزی صحیح و در نظر گرفتن راهکارهایی برای مدیریت رسانه می‌توان هم از مشکلات جلوگیری کرده و هم مسائل مختلف را لحاظ کرد، تا کمترین نوع آسیب و بیشترین بهره‌مکن به دست آید. از آنجایی که دین اسلام به عنوان دین کامل برای همه ابعاد زندگی بشر برنامه دارد و قرآن به عنوان کتاب راهنمای زندگی بشر است، پس می‌توان بابت بهره‌گیری از رهنمودهای آیات قرآن و روایات معصومین علیهم‌السلام، نگرانی‌های که در این حوزه وجود دارد را به نفع ارزش‌های دینی و فرهنگی اصیل جامعه مدیریت کرد.

تعریف رسانه

۱. در (لغت) اسم ابزار از مصدر رسانیدن و به معنای وسیله رسانیدن است (دهخدا ۱۳۷۷: امیر تیموری ۱۳۷۷: ۱۰)

۲. در (اصطلاح) وسیله ای برای نقل و انتقال اطلاعات ایده ها و افکار افراد یا جامعه و واسطه عینی، عملی در فرایند ارتباطات است و سایلی مانند روزنامه، مجلات، تلویزیون، ماهواره اینترنت مصادیق این تعریف است عبارت دیگر؛ وسیله ای است: که با کمک آن فرستنده معنا و مفهوم خود را (پیام) را به گیرنده منتقل می کند (امیر تیموری، ۱۳۷۷: ۱۰)

رسانه در زبان فارسی یک واژه جدید است و به شکل وسیعی در نوشته ها و گفتارهایی روزمره به کار می رود و هر کسی تعریف خاص خودش را از این موضوع دارد اما در کل برای یک تعریف جامع شاید به توان به فهرست ذیل از تعریف رسانه اتکاء کرد. ۱. تلویزیون ۲. فیلم ۳. رادیو ۴. روزنامه ۵. اینترنت

پس رسانه یعنی هر نوع ابزار ارتباطی انبوه مانند: رادیو، تلویزیون، روزنامه، مجله... اما این تعریف های متنوع شاید شما را به نتیجه مطلوب که از رسانه در ذهن دارید نرساند ولی فراموش نکنید که سه مؤلفه اساسی در تعریف یک رسانه وجود دارد که تقریباً مورد نظر همگان است

۱. اطلاعات و محتوا (پیام)

۲. مخاطب (گیرنده پیام)

۳. بستر برای شکل گیری ارتباط ابزار رسانه.

یک رسانه زنده پویا و پاسخگو دارای وظایف تعریف شده و مشخصی است که در کنار اطلاع رسانی در حوزه اخبار و تحولات علمی سیاسی اجتماعی فرهنگی که دارد و اینها از وظایف طبیعی یک رسانه است اما وظیفه اساسی و کلیدی دیگر را هم دارد که آن زنده نگاه داشتن و ارتقاء بخشی سعادت و کمال و شکوفا کردن ارزش های دینی اخلاقی فرهنگی یک جامعه است که با استفاده از رهنمودهای آیات قرآن کریم و روایت معصومین علیهم السلام این مهم امکان

پذیراست تابتواند نقشی یک هادی مصلح و تاثیر گذار در جامعه باشد این از وظایف کلیدی یک رسانه مفید و جامع است.

حرمت نشر اکاذیب در حوزه رسانه

یکی از احکام عام رسانه پرهیز از نشر اکاذیب و دروغ پردازی شایعه پراکنان است.

۱. تعریف دروغ در (لغت) به معنای سخن نادرست خلاف حقیقت، واقعیت است (راغب اصفهانی، ج ۱، ص ۷۷۲).

۲. دروغ در (اصطلاح)، همان اظهار امر خلاف واقع و سخن بر خلاف حقیقت را دروغ گویند که یکی از بزرگترین و بدترین صفات انسان دروغ گفتن است (امین، ۱۳۷۶: ۶۷) با توجه به بررسی کلمه دروغ از نگاه لغت و اصطلاح و قباح، پستی این موضوع از نگاه عقل و وجدان بشری در عرصه های مختلف و از سوی دیگر نیازهای نوپیدا، روز افزون بشر به حوزه رسانه در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی که متاثر از قدرت گرفتن تکنولوژی و اثر بخشی غیر قابل انکار آن در زندگی امروزی بشر از جمله در حوزه ارتباطات هستیم. لذا نیازمند یک عنصر کارآمد پویا، منسجم نظام‌گرا، پاسخگو و جستجوگر مسائل اصلی، جامعه بشری هستیم که آینده‌نگر و مطلع از نیازهای حال و آینده بشر باشد و هم بتواند در این زمینه نظام سازی و فرهنگی سازی کند، تا باشناخت کامل از نیاز مندی های جامعه بشری احکام و دستورات دین که نیاز بشر در زمینه مختلف است، از جمله در حوزه رسانه با قاطعیت و قدرت تمام استخراج و استنباط کند از جمله حکم حرمت اکاذیب در بستر رسانه، این مهم فقط از عهده قانون فقه؛ یعنی دستورات دینی مبین اسلام به عنوان دین اکمل امکان پذیراست.

حرمت نشر اکاذیب از نگاه قرآن

خداوند متعال در قرآن کریم در موارد زیادی به حرمت دروغ و پیامدهای شوم آنها هشدار داده است (حجرات، ۶؛ برآزش، ۱۳۹۴: ج ۱۴، ص ۵۱۴).

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ) : ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما آورد، درباره آن تحقیق کنید مبدا در صورت عمل کردن بدون تحقیق، به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید و از کرده خود پشیمان شوید. و نیز حکمی را در مورد تمام منافقان و مخالفان انبیا و شایعه پراکنان اخبار دروغ بیان فرموده است.

(لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ۚ سَبِّحْ لِلَّهِ الْمُسْتَعِظُونَ ۚ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ۚ مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثَقُفُوا أُحْذُوا وَقُتِلُوا تَقْتِيلًا ۚ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا)

اگر منافقان و بیمار دلان و آنها که اخبار دروغ و شایعات بی اساس در مدینه منتشر می کنند دست از کار خود برندارند، تو را بر ضد آنان می شورانیم سپس جز مدت کوتاهی نمی توانند در کنار تو در این شهر بمانند و از همه جا طرد می شوند و هر جا یافته شوند دستگیر خواهند شد و به سختی به قتل خواهند رسید (احزاب، ۶۱ و ۶۰؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۳) و نیز خداوند متعال می فرماید یا ایها الذین آمنوا لیم تقولون ما لا تفعلون (صف، ۲؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۳؛ ج ۹، ص ۶۰۱) و نزد خدا سخت ناپسند است که چیزی را بگویند و انجام ندهید. و هم چنین: کبر مقتا عند الله أن تقولوا ما لا تفعلون (صف، ۳؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۳؛ ج ۹، ص ۶۰۱) ای کسانی که ایمان آورده اید، چرا چیزی می گویند که انجام نمی دهید.

با توجه به این دو آیه معلوم می شود که دروغ در نزد خدای متعال ناپسند شمرده شده است و موجب دوری انسان از خدا می شود که این خود عذابی روحی بزرگ برای انسان که از رحمت واسع الهی بی بهره باشد و علاوه بر آن مشمول عذاب آخرت هم شود و نیز خداوند متعال می فرماید: إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (نحل، ۱۰۴؛ مکارم

شیرازی، ۱۳۸۳: ج ۴، ص ۵۸۴). تنها کسانی دروغ پردازی می‌کنند که به آیات خدا ایمان ندارند و آنان خود دروغگویانند.

حرمت دروغ از نگاه روایات

اخبار وارده در زشتی گناه دروغ و شدت عقوبت و مفاسد که مترتب بر آن می‌باشد، به طوری که از آن در بعضی از روایت به گناه کبیره تعبیر شده است. در این قسمت به برخی از روایات اشاره می‌شود. از پیامبر اکرم صلوات الله علیه نقل شده: «مؤمن هرگاه بدون عذر دروغی بگوید هفتاد هزار ملک او را لعنت می‌کنند و بوی بدی از قلبش بیرون می‌آید که تا به عرش می‌رسد و خداوند به سبب این دروغ، گناه هفتاد زنا که کمترین آن زنا بامادر است را برای او می‌نویسد (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۶۹، ص ۲۶۳).

روایت است مردی از رسول خدا صلوات الله علیه پرسید چه عملی سبب دخول در آتش است؟ حضرت فرمود: دروغ زیرا دروغ سبب فجور و فجور سبب کفر و کفر سبب دخول در آتش است (نوری، ۱۴۰۸: ج ۹، ص ۸۹) در روایت دیگری آمده است که دروغ سبب گرفتن صورت انسانی از دروغگواست یعنی صورت برزخی‌اش انسان نیست رسول خدا صلوات الله علیه به حضرت زهرا سلام الله علیها فرمودند در شب معراج زنی را دیدم که سرش مانند خوک و بدنش مانند بدن الاغ بود که سبب آن فتنه انگیزی و دروغ بود (دستغیب، ۱۳۹۸: ج ۱، ص ۲۹۵). در روایتی دیگر آمده است: پیامبر اکرم صلوات الله علیه ریشه دروغ را در کمبودها و پستی‌های انسان از لحاظ روحی فرموده است: دروغگویی از پستی روح ریشه می‌گیرد (مشکینی، ۱۳۹۶: ۲۹۱).

حکم فقهی دروغ

در برخی روایات دروغ از گناهان کبیره شمرده شده است. از این رو شهید ثانی آن را از گناهان کبیره دانسته که سبب می‌شود آدمی از عدالت خارج شود (شهید ثانی، ۱۳۹۸: ج ۳، ص ۱۲۹) با این حال شیخ انصاری با استناد به روایات دیگری احتمال داده که دروغ گفتن در صورتی از گناهان کبیره است که مفسده داشته باشد (شیخ انصاری، ۱۴۱۵: ج ۲، ص ۱۳) با توجه به آن چه که از این آیات قرآن و روایات و نظر فقهاء استفاده می‌شود؛ فعل دروغ گناه کبیره است و فرد دروغگو به شدت از سوی خداوند مورد نکوهش قرار گرفته است که به طور فهرست وار اشاره می‌شود:

۱. خداوند به تحقیق در مورد اخبار دروغ تأکید کرده است.
۲. خداوند به منافقان که دست به انتشار اکاذیب و شایعات می‌زدند، در صورت تکرار کار شان به گرفتن جان آنها تهدید کرده است.
۳. انسان کاذب به ریاکاری متهم شده است، که به آنچه ادعا دارد عمل نمی‌کند.
۴. افراد دروغ‌گو را بی‌ایمان معرفی کرده و هیچ فرد بی‌ایمان مسلمان تلقی نمی‌گردد.
۵. به طور کلی نتیجه تمام این آیات قرآن و روایات، به پستی دروغ و عواقب اسفناک آن که باعث محرویت فرد از رحمت خدا و مورد غضب خدا قرار می‌گیرد و هم چنین اوصاف زشت که خداوند و پیامبرش با آن دروغگویان را توصیف نموده است و هم چنین فتوای فقهای همگی بیانگر حرمت دروغ، به خصوص در حوزه رسانه است.

پرهیز از غیبت در رسانه

یکی از وظایف اساسی رسانه پرهیز از غیبت، تهمت و افترای به اشخاص حقیقی، حقوقی است که باید مورد توجه عوامل رسانه قرار بگیرد. تا آن رسالت و شخصیت دراماتیک خود را که همان اصلی بی طرفی و عدم غرض ورزی نسبت به هر موضوعی است حفظ کرده باشد. لذا خداوند متعال کسانی را که منافقانه خبری دورغ را به هدف غرض ورزی و ضربه زدن به دیگران منتشر می‌کنند، مورد نکوهش قرار داده است:

لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ... إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ. يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (نور، ۱۲ و ۱۳؛ قرآنی، ۱۳۸۳: ج ۶، ص ۱۵۴)

به خاطر بیاورید زمانی را که این شایعه را از زبان یکدیگر می‌گرفتید و با دهان خود سخنی می‌گفتید که به آن یقین نداشتید و آن را کوچک می‌پنداشتید در حالی که نزد خدا بزرگ است چرا هنگامی که آن را شنیدید نگفتید ما حق نداریم که به این سخن تکلم کنیم خداوند منزهی از این بهتان بزرگی است خداوند شما را اندرز می‌دهد که هرگز چنین کاری را تکرار نکنید اگر ایمان دارید.

اگر چه در اسلام غیبت و بدگویی از مؤمنان حرام شمرده شده است اما فرد ظالم و ستمگر از این قاعده مستثنا است و می‌توان در همان زمینه‌ای که قصد ستمگری را داشته او را مورد نقد قرار داده و دسیسه‌های شوم او را برای همگان افشا کنند. قرآن کریم در این زمینه در جای دیگری می‌فرماید: لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا (نساء، ۱۴۸؛ قرآنی، ۱۳۸۳: ج ۲، ص ۷۸) «خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود بدی‌ها را اظهار کند، مگر آن کسی که مورد ستم واقع شده باشد. خداوند شنوا و داناست نتیجه کلام مشخص می‌شود که غیبت مضموم گوی از صفات ناپسند است که باید در حوزه رسانه از آن پرهیز شود اما اگر این عمل یعنی عیب گویی سبب آگاه بخشی عمومی جامعه افراد سود جو شود که از عدم آگاهی

نبایدهای فقهی رسانه با تأکید بر آیات و روایات / ۷۳

و یا اعتماد مردم سوء استفاده نموده بر سرنوشت آنها مسلط شود نظیری افراد که در انتخابات های مختلف بدون صلاحیت لازم کاندید یک پست اجرای میشود و بواسطه افشاگری رسانه باعث شناخت مردم از آن کاندید می شود اشکال ندارد و یا اگر انتقادی سبب افشای دسیسه و توطئه، خدعه ها از طرف افراد ظالم و دشمن شود نه تنها که موردی تایید است بلکه از وظایف اصلی رسانه هم به حساب می آید

پرهیز از استهزاء در حوزه رسانه

یکی از وظایف رسانه پرهیز از تمسخر و استهزا است. متأسفانه کسانی در جامعه هستند که با تمسخر دیگران به دنبال یک اسم و رسم برای خود هستند گاهی در قالب طنز و یا تقلید صدا و رفتار دیگران را در محافل مختلف گرفته مورد تمسخر قرار داده مجلس داری می کنند، افراد را می خندانند و از این طریق مستمعین خود را راضی می سازند و این درحالی است که در قرآن کریم از این عمل شدیداً نهی شده و آن را به عنوان ظلم و ستم بر دیگران مورد توبیخ و تهدید قرار داده است و امر به توبه می کند و می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (حجرات، ۱۱؛ قرائتی، ۱۳۸۳: ج ۹، ص ۱۸۵) ای کسانی که ایمان آورده اید نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را استهزاء کنند، شاید آنها که مورد استهزاء واقع می شوند بهتر از مسخره کنندگان باشند. و همچنین زنان یکدیگر را مسخره نکنند، زیرا ممکن است زنان مسخره شده از آنها که مسخره می کنند بهتر باشند. و مبادا از یکدیگر عیب جویی کنید و زنهار از اینکه یکدیگر را با القاب زشت و ناپسند یاد کنید که پس از ایمان آوردن نامی که نشان از فسق و فجور دارد بسیار زشت است و هر کس که از این رفتار توبه نکند ستمگر و ظالم است.

بنابراین با توجه به اینکه استهزا از مصادیق ظلم و منکر شمرده شده و در آیات متعددی قرآن از استهزای مؤمنان نهی شده اند و به مرتکبان این عمل وعده عذاب الهی داده شده است برمی آید

که استهزا ابتدا عملی حرام است که خداوند آن را قبیح و ناپسند دانسته و استهزاگران را مجرم شمرده است.

پرهیز از تملق و چاپلوسی در حوزه رسانه

یکی از بلاهایی که روابط اجتماعی شهروندان را در عرصه اجتماعی مورد تهدید قرار می‌دهد تملق و چاپلوسی است که متأسفانه باب میل بسیاری از افرادی خودشیفته قرار می‌گیرد که تشنه شنیدن آن هستند چاپلوسی که ما از آن سخن می‌گوییم اغلب نسبت به کسانی صورت می‌پذیرد که از توانمندی اقتصادی سیاسی اجتماعی یا اداری بهره‌مند هستند و متأسفانه در چنین محیط‌هایی است که چاپلوسی بیشتر متداول است. این موضوع به صورت‌های آشکار و پنهان هم صورت می‌گیرد. مثلاً گاهی با دادن القاب و عناوین جعلی، غیر واقعی و ستودن نابجا و غلط افراد یا مقایسه کردن افراد ضعیف و نالایق با افراد بالادست که از شأن و منزلت حقیقی برخوردار هستند صورت می‌گیرد. بها دادن به این موضوع برای یک رسانه آفت است. در نتیجه رواج آن در جامعه آثار زیان‌باری دارد. از امیر مومنان امام علی (ع) روایت شده است که فرمود: الشَّاءُ بِأَكْثَرِ مِنَ الْإِسْتِحْقَاقِ مَلَقٌ وَ التَّقْصِيرُ عَنِ الْإِسْتِحْقَاقِ عَيٌّْ أَوْ حَسَدٌ (نهج البلاغه، حکمت ۳۳۹) ستودن دیگری بیش از آنچه شایسته آن نیست، چاپلوسی است و کمتر از آنچه سزاوار است ناتوانی یا حسد ورزیدن است و در نامه به مالک اشتر می‌فرماید: ثُمَّ رُضِمْ عَلَى أَنْ لَا يُطْرُقَ وَلَا يُبَجَّحُوكَ بِبَاطِلٍ لَمْ تَفْعَلْهُ فَإِنَّ كَثْرَةَ الْأَطْرَاءِ تُحْدِثُ الزُّهْوَ وَ تُدْنِي مِنَ الْعِزَّةِ (نهج البلاغه، نامه ۵۳) و آنان را وادار و بیاموز که بسیار تو را نستایند و از اینکه باطلی را به جا نیاورده‌ای، تو را شاد نگردانند تا تو را به خود متوجه سازند زیرا ستایش بسیار انسان را خودپسند ساخته و سرکشی به بار می‌آورد. بر این اساس تملق و ستودن بیش از استحقاق فرد علاوه بر اینکه دروغ به شمار می‌رود، دارای آثار تخریبی در شخصیت انسان است. چنان‌که در بیان امیر مومنان (ع) آمده است. مرحوم شیخ انصاری یکی از محرمات را مدح و ستایش افرادی می‌داند که یا قابل ستایش نیستند و یا اینکه استحقاق مذمت دارند و دلیل آن را علاوه بر قبح عقلی، به این آیه شریفه استناد

نبایدهای فقهی رسانه با تأکید بر آیات و روایات / ۷۵

میکند (وَلَا تَرْكُتُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ) ذکر می کند (حرعاملی، ۱۴۱۶: ج ۱۱ ص ۵۸۲، باب ۲۷ من ابواب فعل المعروف).

بنابراین صداقت پایبندی به اصولی که تامین کننده منافع واقعی مردم است جای خود را به تحسین مبالغه آمیز و در نهایت به چاپلوس می دهد البته شیوه و شکل چاپلوسی متنوع و متعدد است ممکن است به صورت های آشکار و پنهان صورت بگیرد چاپلوسی و سایر آفات اخلاقی در هر مجموعه ای که باشد نشان گر ناسالم بودن روابط و مناسبات و هنجارهای حاکم بر آن جامعه است چنین فضاهایی در جامعه زمانی شکل می گیرد که منزلت و نقش ها آن گونه که شایسته افراد است توزیع نشده و در واقع شایسته سالاری به معنی واقعی آن وجود نداشته و باید در حوزه رسانه به عنوان بیان کننده مشکلات و بر جسته کننده حقایق به جداز این موضوع پرهیز شود.

پرهیز از اشاعه هر نوع فحشا در حوزه رسانه

اشاعه (در لغت) به معنای فاش کردن، رواج دادن گسترش دادن و تقویت نمودن (راغب اصفهانی ۱۳۸۳: ج ۲، ص ۳۶۲).

در (اصطلاح) به هرگونه گفتار و کرداری که موجب ترویج و یا کمک به انتشار گناهان کبیره در بین مومنین شود هر چند که در برخی موارد قصد انتشار در کار نبوده اما نتیجه ای که می دهد همان باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۱۴، ص ۴۰۷).

از نگاه قرآن کریم، نه تنها برای اشاعه کنندگان فحشاء، که حتی کسانی که در دل این عمل را دوست دارند و لو اینکه اقدامی نکرده اند، وعده عذاب دردناک در دنیا و آخرت داده است. إِنَّ الَّذِينَ يَحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ همانا برای کسانی که دوست دارند گناه در میان کسانی که ایمان آورده اند رواج یابد، عذابی دردناک در دنیا و آخرت هست (نور، ۱۹؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۶، ص ۱۵۹). از نگاه روایت در حدیثی از امام رضا(ع) و به نقل از پیامبر(ص) آمده، هر که بر مؤمن تهمت بزند، و یا

چیزی را که در او نیست به وی نسبت دهد، در روز رستاخیز خداوند او را بر تلی از آتش بر پا نکه دارد تا از عهده آنچه گفته بر آید (عاملی ۱۳۶۰: ج ۶، ص ۳۱۳)

در فقه اشاعه فحشا حرام و از گناهان کبیره شمرده شده (نجفی ۱۴۱۷: ج ۱۳، ص ۳۱۵). از نگاه حقوق جزایی طبق ماده ۷۴۲ قانون جرایم رایانه‌ای، هرکس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد. و نیز در مواردی اگر قاضی، فرد اشاعه دهنده را مفسد فی الارض تشخیص دهد، به مجازات اعدام محکوم می‌کند (پایگاه اطلاع رسانی مصادیق مجرمانه، ماده ۷۴۲ جرایم رایانه‌ای).

و نیز بر اساس بند الف ماده ۷۴۳، در صورتی که فردی به منظور دستیابی افراد به محتویات مستهجن، آن‌ها را تحریک یا ترغیب یا تهدید یا تطمیع کند یا فریب دهد یا شیوه دستیابی به آنها را تسهیل کند یا آموزش دهد به مجازات حبس از ۹۱ روز تا یک سال و جزای نقدی محکوم خواهد شد.

بنابراین هرگونه گفتار و کرداری و اعمال دیگری که موجب ترویج و یا کمک به انتشار گناهان کبیره در بین مؤمنان بخصوص در حوزه رسانه شود. قرآن کریم این عمل را به شدت نکوهش کرده و برای آن وعده عذابی دردناک در دنیا و آخرت داده است در روایات هم اشاعه کننده فحشاء همچون انجام دهنده آن معرفی شده و ایستادن بر تلی از آتش و بیرون شدن از ولایت الهی دانسته شده در فقه و حقوق نیز تاکید شده تجسس در زندگی دیگران و افشای جرم آنان اگر گفتن‌اش مصلحتی نداشته باشد از مصادیق اشاعه فحشا محسوب می‌شوند و چنین کاری بدون مجوز شرعی حرام و مرتکب آن مستحق عقوبت است طبق ماده ۷۴۲ قانون جرایم رایانه‌ای اجزای نقدی تا حبس و مفسد فی الارض که حکم اعدام است تاکید شده است.

پرهیز از نقض حریم خصوصی افراد در حوزه رسانه

حفظ حریم خصوصی افراد از مهم‌ترین مصادیق حقوق بشر محسوب می‌شود که در بسیاری از اسناد بین‌المللی به غیر قابل تعرض بودن به آن تصریح شده است. لازم به یادآوری است که این موضوع ممکن است در جوامع مختلف تعاریف متفاوت داشته باشد، ولی درکل هر آنچه جزای احوال شخصیه یک فرد باشد از مصادیق حریم خصوصی است. این موضوع نه تنها مورد توجه کنوانسیون‌های حقوق بشری است بلکه از نگاه قرآن و روایات معصومین علیهم‌السلام هم بسیار مورد تأکید قرار گرفته و بر حفظ آن سفارش فراوان شده است.

یکی از مصادیق نقض حریم خصوصی آشکارکردن رازهای دیگران است. لذا دین اسلام به پنهان داشتن راز دیگران سفارش کرده و افشای آن را خیانت می‌شمارند. در حقیقت همان طوری که شرع مقدس اسلام دیدن برخی از اجزای بدن انسان را حرام دانسته و باید از دید دیگران پنهان بماند افشای راز دیگران را نیز حرام می‌دانند. لذا عبد الله بن سنان در روایتی از امام صادق علیه‌السلام نقل می‌کند.

«عَنْ ابْنِ مَجْبُوبٍ عَنْ ابْنِ سَنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: قُلْتُ لَهُ عَوْرَةُ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ حَرَامٌ فَقَالَ نَعَمْ قُلْتُ يَعْنِي سَفْلِيهِ قَالَ لَيْسَ هُوَ حَيْثُ تَذْهَبُ إِنَّمَا هُوَ إِذَاعَةُ سِرِّهِ (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۷۲، ص ۲۱۴).

ترجمه: به امام صادق علیه‌السلام عرض کردم: عورت مؤمن بر مؤمن حرام است؟ فرمود آری عرض کردم مقصود شما تنها دو عضو پائین تنه اوست، فرمود نه اینگونه نیست بلکه افزون بر آن عورت مؤمن فاش کردن سِرّ اوست.

بنابراین امام صادق (ع) در این حدیث رازهای هر فردی را حریم خصوصی او محسوب کرده و از افشای آن نهی می‌کند. و نیز امام صادق (ع) تأکید می‌نماید: کسی که هرچه را از مؤمنی ببیند و بشنود، نباید بدون تحقیق نقل کند و اگر این کار را بکند مصداق این آیه است.

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

(نور، ۱۹؛ قرائتی، ۱۳۸۳: ۱) ترجمه: همانا برای کسانی که دوست دارند زشتی‌ها در میان اهل ایمان شایع گردد، در دنیا و آخرت عذاب دردناکی است، و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید. و اگر فضل و رحمت الهی بر شما نبود و این که خداوند رذوف و مهربان است (شما را سخت کیفر می‌داد).

لزوم انعکاس نارسایی‌ها و مشکلات جامعه در رسانه

در مقابل پرهیزهای فوق، یکی از رسالت‌های مهم رسانه و نظام رسانه‌ای تحت هر عنوان که باشد؛ انعکاس مشکلات جامعه برای اطلاع افکارعمومی و دست اندرکاران و متولیان امر به جهت رفع آن مشکل است لذا در منابع دینی به این موضوع پرداخته شده است. از آن جمله وسایل الشیعه در این زمینه فصل‌های متعددی را گشوده است؛ همانند «باب استحباب السعی فی قضاء حوائج المؤمن قضیت أولم تقض؛ مستحب بودن تلاش برای برآوردن نیازهای مومن، چه انجام پذیرد چه انجام نپذیرد» (حرعاملی، ۱۴۱۶: ج ۱، ص ۲۷۶، باب ۲۹، حدیث ۸). و باب استحباب تفریح کرب المومن. مستحب بودن رفع مشکلات مومنان» که در هر باب یازده حدیث را ذکر کرده است. در یکی از احادیث آمده است که پیامبر (ص) فرمود: من اغاث اخاه المسلم حتی یخرجه من هم و کربه و ورطه کتب الله له عشر حسنات و رفع له عشر درجات و اعطاه ثواب عشر نسمات و دفع عنه عشر نقمات و اعد له یوم القیامة عشر شفاعات؛ هر کس برادر مسلمان خویش را فریاد رسی کند تا او را از غم و اندوه و سختی نجات دهد، خداوند برای او ده حسنه می‌نویسد و او را ده درجه بالا می‌برد و به او ثواب آزاد کردن ده بنده می‌دهد و از او ده سختی و بلا رفع می‌کند و برای او در روز قیامت ده شفاعت فراهم می‌سازد (همان: باب ۲۷ از ابواب فعل المعروف) در حدیثی دیگر از امام علی (ع) نقل می‌کند که فرمود: «من کفّارات الذنوب العظام اغاثه الملهوف و التنفیس عن المکروب» (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۳)؛ از کفاره گناهان بزرگ، فریاد رسی برای انسان‌های اندوهگین و غم زده و رفع مشکل از کسانی است که در سختی قرار گرفته‌اند در نتیجه امروزه برای همگان روشن است که گام اول برای پاسخ‌گویی به

ندای مظلومیت افراد گرفتار، انعکاس صحیح و درست مشکلات آنان در رسانه است اگر امروز شاهد ظلم و نابرابری‌های در سطح جهان و روا داشتن ظلم بر مظلومین عالم از طرف مستکبرین هستیم در حقیقت این رسانه‌ها هستند که به وظایف انسان و رسالتی بی‌طرفی خود عمل نمی‌کنند حوادث متعددی بحقوق مظلومین را به صورت درست در معرض دید جهانیان قرار نمی‌دهند، در نتیجه شاهد این همه تبعیض و نابرابری در جهان هستیم.

جهاد تبیین

راهبردی‌ترین روش پیشبرد اسلام تبیین و روشنگری است، زیرا مهم‌ترین روش جذب اسلام؛ تبیین است، تبیین یعنی رفع ابهامات، نشان دادن تحریفات و بازکردن گره‌های ذهنی جامعه. جهاد تبیین یعنی در جنگ روایت‌ها؛ فرصت ندهیم روایت دشمن بر افکار عمومی غلبه پیدا کند، تا ذهنیات، باورها و ایمان‌ها را تضعیف و تخریب کند. در این میان دو چیز نیازمند تبیین فوری است که دشمن همین دو قسمت را هدف قرار داده است: مبانی اسلام و کارنامه اسلام. فوریت و قطعیت جهاد تبیین نه تنها یک ضرورت حتمی بلکه یک نیاز منطقی در این برهه از زمان است که با در دست گرفتن ابتکار عمل درحوزه رسانه و پیوست‌های رسانه‌ای داشتن همه اقدامات لازم و مهمی در خنثی کردن تهاجم فرهنگی، سیاسی، اقتصادی دشمنان در همه زمینه‌ها، مخصوصاً درحوزه رسانه است.

با توجه به مفاهیم دیکتاتوری دشمن و استفاده از سلطه فرهنگی اقتصادی و نظامی برای پیشبراهداف تنها محدود به فضای سیاسی نیست، بلکه درحوزه فرهنگ و رسانه هم همین گونه است. برخی مراکز قدرت و ثروت نه تنها با استفاده از ابزار رسانه، این قدرت و ثروت خود را حفظ و تقویت می‌کنند، که حتی در حوزه رسانه هم اجازه ورود واقعی به سایر نگاه‌ها و تفکرات مخصوصاً برای ملت‌های که از امکانات کمتری برخوردار می‌باشند را نمی‌دهند.

این درحالی است که صدها هزار شاید هم میلیون شبکه تصویری و صوتی و اینترنتی به زبان کشورهای مختلف اسلامی از طرف نظام سلطه با بودجه هنگفتی حمایت می‌شود. چنان که

هیچ شهروند رسمی فارسی زبان و عرب زبانی.... مدیریت می‌شود. دلیل این سرمایه گذاری و تمرکز فعالیت و حمایت جدی چیست؟ روشن است که وجه اشتراک این فعالیت گسترده این رسانه‌ها، اهداف و منافع است که ازسوی گردانندگان آنها تعیین می‌شود و درحوزه های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مسیری که مطلوب حامیان آنهاست را هموار می‌کند تا مانع شوند از ظهور تمدن و فرهنگ متعالی الهام بخش اسلام عزیز. نه تنها در بین ملت‌هایی که خواستگاه این دین است بلکه با هر ابزار مانع تسری این فرهنگ الهام بخش بین سایر ملل می‌شوند.

امروزه انبوه شبکه‌های مجازی هم که در سال‌های اخیر از سوی کاربرانی در همه کشورها مشغول فعالیت شده‌اند در کنار اقدامات متعدد غیر رسانه ای مثل تحریم های اقتصادی که برعلیه بعضی از کشورهای اسلامی مثل جمهوری اسلامی ایران که در خط مقدم مخالفت با سیاست های نظام سلطه است، مبانی انقلاب را تحریف کرده و وارونه جلوه می‌دهند و ضعف‌های مدیریتی سالیان گذشته را به پای مبانی انقلاب و اسلام می‌گذارند. لذا می‌بینیم که این شبکه های اجتماعی در بست در خدمت سیاست های دشمنان این کشورها قرار دارد و به دنبال خرابکاری های گسترده کمک‌کار دیکتاتوری رسانه‌ای برای نظام سلطه به حساب می‌آیند. این کاربران سفارشی و مدیریت شده خواسته یا ناخواسته در مسیری حرکت می‌کنند که سایر پروژه‌های تهاجمی علیه مردم کشور های که نظام آزادی‌خواه دارند تکمیل کنند برنامه های دیکتاتوری نظامی استبداد است تا آن فشارهای نظامی اقتصادی فرهنگی و اجتماعی اعمال شده به ثمر نشیند.

به هر حال دشمن یعنی نظام سلطه خوب می‌داند مجموعه تهاجم‌ها علیه این کشورها (ایران و ...) بدون رسانه راه به جایی نمی‌برد. به عنوان مثال نقش تخریبی و وجهه دینی اسلام از طریق اقدام رسانه‌ای داعش در ایجاد رعب وحشت عمومی، توسعه گستره نفوذی اقدامات تخریبی این گروهک نفوذی دشمن خو، بیانگر این موضوع است. چرا که این مسیر به طور همزمان از سوی غالب رسانه های اصلی جهان سلطه پوشش داده می‌شود و سرخط خبرها قرار می‌گیرد چه

نتیجه و اثری در پی دارد؟ دلیل آن این است که دشمنان اسلام عزیز می‌دانند مجموعه تهاجم‌ها علیه یک تمدن رفیع و پویا بدون به‌کارگرفتن رسانه و اغوای افکار عمومی راه به جایی نخواهد برد.، از این رو باید این مبانی تبیین شود و روشن شود که هر جا دستاوردی داشته‌اند مسلمانان به واسطه عمل کردن به مبانی اسلام بوده و هر جا ضعف و کاستی وجود داشته، نتیجه رویگردانی از این مبانی و اهداف بوده است.

راه کارهای لازم برای مقابله با تهاجم همه جانبه دشمن

لازم به یادآوری است کشور های که صاحب تکنولوژی روزآمد نیستند و امکانات را که در حوزه رسانه دارند تا حد زیادی وارداتی است لذا درحوزه رسانه داری چالش های مختلف هستند به خصوص با پیشرفت فناوری های ارتباطی که همگام با تحول مفاهیم جهانی رسانه است. این عدم قدرت لازم و چالاکی و فقدان ابزار فنون قدرتمند رسانه ای کاملاً هویداست. این در حالی است که درکشور های که از فرهنگ وتفکر دینی ومفاهیمی چون تبلیغ و تبیین برخوردار هستند که درحقیقت مبتنی بر فعال سازی حجت باطنی انسان وقوه عاقله بشر وتدقیق الهامات معرفتی وکمال فطری انسان هااست نبایدچنین کمبود های وجود داشته باشد.

اما رسانه های مدرن نظام سلطه با امکانات بروز که دراختیار دارد وباجذابیت های بصری وهنری که می سازند پرده بر روی واقعیت ها می افکنند آن ارزش های اخلاقی،فطری بشر را نادیده گرفته سعی برانکارش دارند دیکتاتوری رسانه ای که امروزه در جهان از طرف نظام سلطه وجود دارد حاصل همین رویکرد صاحبان قول رسانه ای است

این رویکرد باعث می شودکشورهای که تکنولوژی حوزه ارتباطات شأن وارداتی هستند در مقابل رسانه های سلطه تا حدودی مغفول مانده وآن راهبرد اندیشه حجت باطنی بشر و الهامات معرفتی دین مبین اسلام را درست نتوانند برای اقناع افکار جامعه بخصوص نسل جوان تفهم وتبیین کنند درنتیجه موتاسفانه می بینیم که ماحصل ودست آورد ها چندان قابل قبول نیست اما زیربنای تبیین شاخصه های دارد که به آن اشاره خواهیم کرد.

۱. پرداختن نخبگان فکری و خواص جامعه به شناخت دقیق از نیازهای جبهه خودی برای مقابله متناسب با برنامه دشمن به تعبیر امیرالمومنین امام علی علیه السلام می‌فرماید: لَا بُقْرَنَّ الْبَاطِلَ حَتَّى أُخْرِجَ الْحَقُّ مِنْ خَاصِرَتِهِ» - حق را از درون باطل کشف و استخراج نموده و این معرفت را به جامعه منتقل کنید (نهج ابلاغه، خطبه ۱۳۳). لذا از وظایف رسانه است که در این فرآیند نقش واسطه‌گیرانه‌ای میان نخبگان و جامعه ایفا نموده و پیام آنها را به مردم منتقل نموده و بازخورد واقعی را دریافت کنند.

۲. از مهم‌ترین الزامات عمل رسانه‌ای در (جهاد تبیین) اتخاذ رویکرد آفندی و تهاجمی نسبت به برنامه‌های دشمن است چرا که با رویکردی دفاعی در مقابل حرکت موج دوم تهاجم دشمن نمی‌توان دوام آورد و از لازمه راز بقا این است که در مقابل دشمن مهاجم باید رویکرد تهاجمی اتخاذ نمود تا ضریب خسارت را به حداقل رسانید

۳. جهاد تبیین در حوزه رسانه زمانی اثر بخش‌تر خواهد بود که در موقعیت‌های وسیعی از تمام امکانات و ظرفیت‌های فکری فرهنگی، معنوی هنری جامعه استفاده شود تا در یک تهاجم ترکیبی در مقابل حجم انبوه دروغ پراکنی امپراطوری رسانه‌ای مقابله نموده و از حقایق و دستاورد های دینی اجتماعی فرهنگی جامعه صیانت شود. آن وقت هست که اثر بخشی جهاد تبیین را بر افکار عمومی مهم جلوه داد و دو چندان سازد. پس باید این مبانی تبیین شود و روشن شود که هرجا مسلمانان دستاوردی داشته‌اند، به واسطه عمل کردن به مبانی اسلام بوده و هرجا ضعف و کاستی وجود داشته، نتیجه رویگردانی از این مبانی و اهداف بوده است.

نتیجه‌گیری

رسانه از مسائل مبتلابه، مهم و موثر بر افکار و اندیشه انسانها است. امروزه رسانه به عنوان يك نیاز اولیه و از ضروریات زندگی بشر قرار گرفته است. استفاده از این ابزار با فواید و محسناتی که دارد، با تهدید و خطراتی هم همراه است، که با شناخت موضوعی و زوایای پنهان آن، برنامه‌ریزی صحیح و دقیق برای استفاده درست آن می‌توان از بیش‌ترین فواید بهره‌برد و از کمترین خطرات احتمالی زیان دید. شاید مطلب کلی که بتوان درباره رسانه عنوان کرد در چند جمله خلاصه شود:

۱. حرمت نشر اکاذیب و شایعات بی اساس در رسانه از نگاه قرآن و فقه با استناد به منابع آیات و روایات
۲. پرهیز از تهمت، غیبت، استهزای افراد حقیقی و حقوقی در بستر رسانه و رعایت اخلاق رسانه ای
۳. رعایت اصلی بی طرفی در مناقشات و رعایت حقوق کلیه افراد جامعه به دور از جانب داری
۴. دست اندرکاران حوزه رسانه باید مراقب باشند، در نقل اقوال و نشر اخبار به حریم خصوصی اشخاص تعدی نشود و عیوب افراد خصوصاً مومنین، نقل و یا برجسته نشود، چراکه این موضوع از مصادیق غیبت و اشاعه فحشاء به حساب می آید و حرام است. و همچنین برای دیگران در جامعه این موضوع از طریق بستر رسانه به عنوان امر به معروف و نهی از منکر تذکر داده شود، تا به عنوان رسانه به وظیفه شرعی و اخلاقی خود عمل کرده باشد.
۵. انعکاس به جا و به موقعی از نارسایی ها و مشکلات جامعه و پلی ارتباطی بین مردم و مسئولین امر در حل مسائل و معضلات اقتصادی فرهنگی سیاسی اجتماعی جامعه.
۶. جهاد تبیین از ضروریات امروزه ملت‌هایی است که مورد تهاجمی نظام سلطه در عرصه های مختلف قرار گرفته اند، چرا که فقط این مقاومت، ایستادگی و از طرفی هم تبیین و باز گوئی ارزشهای ملی و فرهنگی اخلاقی یک جامعه است که می‌تواند به حیات آن جامعه تضمینی لازم را بدهد. این مهم از طریق سیاست گذاری های درست متوالیان امر و به کارگیری تمام ظرفیت‌ها موجود و استعداد های بالفعل و نخبگان هر حوزه ای بخصوص نسل جوان ممکن می باشد.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه. (۱۴۱۴ق). محقق: صبحی صالح. قم: انتشارات هجرت.
۳. امین، محمد. (۱۳۷۶). آفات زبان، تهران: طیب.
۴. انصاری، مرتضی. (۱۴۱۵ق). المکاسب، نجف: مجمع الفکر الإسلامی.
۵. برازش، علیرضا. (۱۳۹۴). تفسیر اهل بیت، تهران: امیرکبیر.
۶. پایگاه اطلاع رسانی مصادیق مجرمانه جرایم رایانه‌ای
۷. حرعاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۶). تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. قم: آل‌البیت.
۸. دستغیب، عبدالحسین. (۱۳۸۸). گناهان کبیره، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۹. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه، زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۰. راغب الأصفهانی، حسین بن محمد. (بی‌تا). المفردات فی غریب القرآن، المحقق: صفوان عدنان الداودی، بیروت: دار القلم، الدار الشامیة.
۱۱. شهید ثانی، الروضه البهیة، (۱۳۹۸ق). تحقیق: السید محمد کلانتر، بی‌جا.
۱۲. عاملی، ابراهیم. (۱۳۶۰). تفسیر عاملی، تهران: صدوق.
۱۳. قرائتی، محسن. (۱۳۸۳). تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۵. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار الجامعة أخبار الأئمة الأطهار (مصحح: محمدباقر محمودی و دیگران). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۶. مشکینی، علی. (۱۳۹۶). نصایح، مترجم، احمد جنتی، قم: الهادی.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۶). تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب اسلامیه.
۱۸. نجفی، محمدحسن. (۱۴۰۴ق). جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ هفتم.
۱۹. نوری، میرزا حسین. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل، بیروت: مؤسسة آل‌البیت لاحیاء التراث، چاپ اول.